

Szélcsend egy kanál vízben Irodalom a történelemben – irodalomtörténet. szerk. Ács Margit, Magyar Művészeti Akadémia Alapítvány, Bp., 2010.

Három nagy kötetben tűntek fel irodalomtörténet-írásunk tengerócéánján *A magyar irodalom története* 2007-ben, azonmód heves vitát, vegyes fogadtatást váltván ki külön-külön színű lobogók alól. A recepció olyan élénk volt, s talán még inkább oly indulatos, hogy a következő év nyarán a Magyar Írószövetség és a Magyar Művészeti Akadémia jónak látott tanácskozást rendezni *Irodalom a történelemben – irodalomtörténet* bumfordi címmel, felszólalásra invitálva a kötetek szerkesztőit, a kötetek méltatóit és a kötetek támadóit (mint látni fogjuk, az első két halmaz nem fedt egymást), tisztázó szándékkal. 2008. június 9. meleg napjának lenyomata a kezünkben tartott könyv, e tanácskozás dokumentuma.

Milyen hajó megy, milyen hajó megy el ilyen kis vízben? – kérdezhetnénk a költővel, de a recenzens abban a szerencsés helyzetben van, hogy *A magyar irodalom története*iről egy szót sem kell szólnia, elegendő csupán az *Irodalom a történelemben – irodalomtörténetre* figyelni. Vegyük úgy, hogy egy hajó. Nem luxus-óceánjáró, de azért takaros kirándulóhajó, tágas terasszal, széles víz terében. A teraszon apró alakokat pillantunk meg, majd ahogy közelítünk, egyre nőnek, vagy maradnak az első pillantás méretében, beszélgetnek, *tanácskoznak* a fedélzeten. Az Ács Margit szerkesztette kötet bírálatának lényegi kérdése éppen az: kik is ezek az emberek? És mit csinálnak?

Elsősorban bírálnak. Bírálják a könyvet a régi és kora újkori magyar irodalom történeteinek szakértői (például Bitskey István, Hargittay Emil, Thimár Attila), és bírálják az újabb kori magyar irodalom történeteinek szakértői (*korántsem tréfaság* módjára, mint például Papp Endre, csendes, de *nem szavajátszó* fegyelemmel, mint Görömbei András és Pomogáts Béla, Márkus Béla és Olasz Sándor). A tárgyalat könyvtárgyaknak apológé-tái nincsenek: a szerkesztői felső vezetés (Szegedy-Maszák Mihály és Veres András, tegyük hozzá: több résztvevővel, sőt előadóval [!] együtt) „nem járult hozzá a közléshez”, ami a tanácskozás során elhangzott szavaikat illeti. Méltatói igen. Tverdota György, *macska* gyanánt professzionális módon *fog egyszerre kint s bent egeret*, egy saját irodalomtörténeti praxisához közel álló aspektus felmutatásával dicséri, amit jónak

lát, miközben óvatosan jelzi, hogy a kész ténnyel maga is úgy szembesült. Ha az ő hozzászólása mestermunka, úgy Gintli Tiboré valóságos művészet: előadása úgy tűnik fel a könyv egyik legkiválóbb (mert tárgyát okosan végiggondoló, a jobbító szándékot csiszolt ötletekkel támogató) szövegeként, hogy közben valóságos időutazásra hív, a magyar szellemtörténet egészen sötét esztendeit idéző passzusaiival. „Ez a narráció – írja »az elbeszélői mindentudás elutasítása« kapcsán – egyáltalán nem idegen *A magyar irodalom története*it elbeszélő hangoktól, többek között a főszerkesztő, Szegedy-Maszák Mihály írásai is meggyőző példáit nyújtják. Ugyanakkor ez a tónus mégsem valamennyi írás sajátja, ami nem feltétlenül szerencsés, hiszen a mindentudás közelébe kerülő elbeszélések valójában az alapkoncepcióval helyezkednek szembe. A talán túlzott szerkesztői tolerancia itt azzal a veszéllyel járhat, hogy érvet kínál a vállalkozás alapelveit eleve kétségbe vonó kritikának, amely a koncepciótlanság vádját valóban többször az ilyen értelemben vett következetlenség hangoztatásával kapcsolta össze.” Ezen a ponton teljesen mellékes annak tárgyalása, milyen koncepcionális kérdése az itt megelevenedő vitának a nem mindentudó elbeszélő kérdése – Gintli idézett szavai: 1949 hangja, vagy ami rosszabb: 1949–1989-é. Megint mások az elbeszélő semlegességet választják: Kulcsár Szabó Ernő látszatra ugyancsak kívülálló, megengedően steril hangvétellű eszme-futtatásában, Bárdos Lászlónak a tárgyalat mű-amerikai előképe bemutatásakor (igaz, mindkettejük pálcája suhint egyet a bírálókra), vagy Nyilasy Balázs, akinek vagy nem szóltak, mi is a tanácskozás célja, vagy élőszóban mást mondott el, mint amit a kötetbe adott – esetleg a tárgyat úgyszólván érintetlenül hagyó, egyebekben nagyon érdekes próza-poétikai gondolatmenetével fejezi ki véleményét. Óvatos fölülelemkedést sugallanak Szörényi László megnyilatkozásai is (aki pedig mint előadó és mint az utolsó szekció elnöke a zárzó megtartójaként is szóhoz jutott, utóbbiként – sejtésünk szerint – valamiféle lekerítő-elsimító szerepet is szánhattak neki a szervezők), különösen előadása kerüli meg a nem-megkerülendőt, amikor egyrészt hírt ad a némileg más műhely más metodikájával készülő *következő* összefoglaló irodalomtörténet készületeiről, másrészt éppen ennek ürügyén olyan filológiai részletkérdésekről értekeznek, melyek önmagukban s főleg az ő prezentációjában bár roppant figyelemreméltóak, mégsem visznek közelebb a tanácskozás céljainak megvalósításához.

Mert hogy voltak ilyen célok, a vitázó felek egy asztalhoz ültetésén túl is, az nyilvánvaló, nem mintha az ültetés önmagában nem érdemelné elismerést. (És vol-

taképp helytelen is felekről beszélni: az irodalom történeteinek fogadtatása annál szélesebb skálán mozgott, hogy csak elutasítókra és elismerőkre oszthatnánk fel a recepció hangjait. A tanácskozás résztvevői közül többen már korábban kifejtették álláspontjukat recenzióban, cikkben, kommentárban. Itt ugyan nincs rá hely, de nem érdektelen az *Irodalom a történelemben – irodalomtörténet* mellé kézbe venni ezeket a publikációkat is: együtt sokat elárulnak az irodalmi – irodalomtudományi? – reszpublika kommunikációs folyamatairól.) Mindjárt elsőként, hogy alkalmas-e a kiadvány olyan szerepet betölteni az egyetemi oktatásban, mint tan- vagy segédkönyv, amilyent létrehozói szántak neki. A válaszok itt is vegyesek, mindenesetre még csak különösebben számolgatni sem kell a kötetben közölt véleményeket, hogy lássuk: az összejövétel tanúsága szerint egyértelműen nem alkalmas erre a szerepre, a megszólalások legfőljebb abban mutatnak különbséget, hogy mennyire ítélik e szempontból, netán e szempontból is elhibázottnak a művet, fűznek-e reményt az ilyen tekintetben szükséges módosításokkal átdolgozott vagy javított kiadáshoz. A másik főkérdés megoldását bizonyonnan nem remélhették a szervezők egyetlen nap tapasztalataitól, hiszen az alapvető szerkesztői döntés következménye volt: aki üdvösnek tartja „a totális elbeszélés iránti olvasói várakozások elbizonytalanítását” mint „nagy szabású feladatot” (Gintli Tibor megfogalmazása), az nyilván éppúgy nem győzhető meg ennek tarthatatlanságáról, mint az, aki pontosan ebben a meggyőződésben ostorozza a koncepciót és annak megvalósulását.

És ne higgyük, hogy a vita igenek és nemek kettes számrendszerében zajlott le a tanácskozáson. Emiatt talán meg sem lett volna érdemes rendezni. A kötet legértékesebb pontjai éppen azok, melyek elemzően, szelíden dorgálva, a hibákat katalógusszerűen enumerálva, avagy indulattal kipécézve, leginkább pedig amelyek minden emocionalitást mellőző higgadt szakmaisággal mutatják fel a könyv gyakorlati használhatóságának hibáit. Ezek a hibák komoly és nyomós érveknek tűnnek fel az első főkérdés tekintetében, olyikuk unos-untalan megemlézése éppen nem haszontalan, mert progresszív kritikai magatartást példáz. Ugyanezek az (elsősorban a könyvek szerkesztőin számon kért) hibák erős és hatásos muníciónak tűnnek fel a koncepcionális ellenzők oldalán. Félreértés ne essék: a bírálónak nem minden ziccet kell szükségtelenül túlzó erővel értékesítenie; *non fortibus modo, sed etiam fulgentibus armis proeliatus est Cicero* (Quintilianus). Ám a publikálók számára kötelező tanulság: az ellenfél ziccere az ő hibájuk, felelőse pedig az egész csapat.

Ismételjük, mert ismételni kell: az egész csapat. A kötet megnyilatkozásai között egyrészt több van, mely egy-egy történet szerzőjétől származik, itt nem számba veendő sokszínűséget mutat az is, amennyiben az adott szerző azonosul az opus egészével, vagy distanciát tart tőle – az ilyen szituációból nagyon nehéz elegánsan kijönni. És másrészt: a kelleténél több szó esik a szerkesztői felelősségről a lehető legszemélyesebb tekintetben. A kelleténél több? Eshetnék-e bármiről is jogosabban és nagyobb hangsúllyal szó egy efféle vállalkozás esetében? Aligha. Hogy itt mégis soknak tűnik, annak oka egyrészt, hogy mi tagadás: e könyv tanúsága szerint nagynak tűnik a hibaszázalék, ha pusztán az elfogultsággal nem vádolható szakmai kifogásokat vesszük is számba. (Kiugró mértékben célpontjaik a kötetek mutatói, ezeknek kézikönyvhöz méltatlan színvonalát tekintve majdhogynem konszenzus alakult ki.) Másrészt pedig, hogy a történetek védelmében kirendeltetett eo ipso avocatók szavai nem szerepelnek a kötetben. *Van némaság, mely messze hallik* – ez nem az. Fragmentumokból, utalásokból, az egyik fél argumentumaiból és viszontválaszaiból kikövetkeztetni azok szavait, akik ugyan a tanácskozáson, mint legilletékesebbek, hallatták a hangjukat, itt rejtekeznek – nos, ezt a kényelmetlen feladatot terheli ránk a kötet a *hallgatók* döntése révén. Pontosabban arra az olvasóra, aki magára veszi ezt a terhet.

Hiszzen a könyv éppenséggel nem oktrojál ilyesmit. A legkomolyabb elismerés illeti meg Ács Margit szerkesztői munkáját, aki éppen ebben a formában (az elhallgatottak helyének pontos feltüntetésével, mintha csak), adta át a nyilvánosságnak ezt a dokumentumanyagot. Még csak elképzelni sem tisztünk, mennyi *törődésbe* telt a résztvevők hozzászólásainak egybegyűjtése, koronázta bár siker, avagy sem erőfeszítéseit. Feltétlenül méltánylandó, sőt bölcs döntés volt a gyűjteményt így, mondhatni ilyen *készültségi állapotban* közreadni. Szó legfeljebb a nyomasztó sűrűségű nyomdahibákat érheti, melyeket nem is szívesen nevezünk nyomdahibának: nagy részük láthatóan a szövegszerkesztővel vívott, talán sietség is szülte küzdelem terméke. Kárpótolnak viszont a kötet fotói: ezek az esetlegesen elhelyezett, suta aláírásokkal ellátott képek (elkapott arckifejezések, gesztusok, testtartások, pillantások rögzítésével) mélységesen illusztratívak.

Távolodunk most a hajótól, fedélzetén a tanácskozó emberekkel. A láthatár széles, a tengervíz nyugodt, szélcsend van, álmos késő délutáni nyugalom uralkodik itt, *ilyen kis víz* fölött, s talán jól is van így, cseppje se vesszék kárba: érezhetni, hogy másra kell még az a kanálnyi víz.

Pienták Attila